

Biskop Atle Sommerfeldt:

Jul i P2: Den hellige flyktningfamilie

Martyrdagen

Gledelig jul! Mitt navn er Atle Sommerfeldt, jeg er biskop i Borg bispedømme i Den norske kirke. Før jeg ble biskop arbeidet jeg bl.a. fire år i Botswana i Det sørlige Afrika og var generalsekretær i Kirkens Nødhjelp i 17 år. Mitt tema for Jul i P2 er Den hellige familie som flyktninger, eller det jeg vil kalle Den hellige flyktningefamilie. Dette tema er valgt fordi andre juledag er dagen kirken minnes sine martyrer. Derfor er dagens farge i kirken rød.

Stefanus var den første som ble drept for å fortelle hvem barnet i krybben var og er. Budskapet om at Guds nåde gis til alle mennesker uavhengig av klasse, kultur, kjønn og etnisk tilhørighet var mer enn tidens religiøse og politiske maktelite kunne tåle.

Men Stefanus var ikke julebudskapets første martyr. De første martyrene var guttebarna i Betlehem som ble massakrert fordi statslederen Herodes fryktet forandringskraften i begivenhetene i Betlehem. Den hellige familie slapp unna. De ble varslet om den kommende massakren og klarte å flykte til Egypt. Heldigvis fikk de asyl der. Den hellige familie ble til Den hellige flyktningefamilie og en av alle dem som har vært og er på flukt gjennom alle tider.

Høsten 1969 ble jeg med i en gruppe ungdommer som ville åpne kirken i juledagene og gi asyl til husløse med alkoholproblemer. Den gangen omfattet løsgjengerloven også straff i form av tvangsarbeid. Det var tilstrekkelig å være beruset på offentlig sted for å få en slik dom. Kirkens Bymisjons daværende generalsekretær Andreas Grasmø var en av dem som var med i kampen for å få denne paragrafen opphevet. Det lyktes året etter. Men julen 1969 hadde folk behov for asyl for ikke å risikere fengsel i juledagene. Jacob-kirken, som da var en sognekirke i vanlig bruk ved Ankertorget på Akerselvas bredd, åpnet dørene sammen med Baptistkirken vegg i vegg.

For meg, middelklassegutten fra Asker, avdekket fortellingene til de husløse en annerledes verden. Først og fremst fikk jeg høre mange fortellinger om hvordan dramatiske hendelser i

livene deres, det være seg som krigsseiler, konkurser, arbeidsulykker, samlivsbrudd eller overgrep hadde gjort det nødvendig å flykte fra angsten og marerittene og inn i rus. I Jacobskirken var det trygt å sove og i Baptistkirken fikk en mat og alkoholfri drikke. Flukten fra de indre demonene ble ikke avsluttet, men julen i Jacobskirken ga noen forslåtte sjeler et par dagers hvile og beskyttelse. Jeg lærte også at de allikevel sang Deilig er jorden selv om ,livet var hardt, mange år senere formidlet av Ole Paus og mennesker på gata i Oslo:

[Musikk: Deilig er jorden m/Ole Paus: Jul i Skippergata, KKV FX 314](#)

Tilflukstedet

Det er en lang tradisjon som knytter Den hellige families flukt til Gaza. En tradisjon sier at familiens opphold i Egypt faktisk var i Gaza, en annen tradisjon sier at de fant et skjulested der og kom seg med en båt som brakte dem til Egypt.

Kirken i dagens Gaza by har røtter tilbake til 300-tallet og bærer navnet til St. Porphyrius - Gazas biskop fra 395 til 420. Etter tradisjonen er han gravlagt i kirken. I dag er den en vakker og nyrestaurert bygning midt i noen av de mer fattige delene av Gaza og med utbombede hus og traumatiserte mennesker i gatene rundt.

Gaza by og hele Gaza er i dag en av verdens største flyktningeleirer og menneskene der lever under meget strenge restriksjoner. Befolkningen i Gaza opplever det som en mellomting mellom en fangeleir og en arbeidsleir- dog uten arbeidsmuligheter og med stadige kriger. Mye tyder på at den hellige familie hadde bedre levekår i Gaza som flyktninger enn dagens palestinske flyktninger har.

Under den siste Gazakrigen var kirkens område, der det er menighetslokaler og en beskyttet gårds plass, et tilfluktsted for mange familier på flukt fra bomber og israelske soldater. Slik Den hellige familie selv ble gitt beskyttelse i Gaza, ga kirken i Gaza beskyttelse til flyktninger sommeren 2014.

Det er ikke bare kirkene folk på flukt søker tilflukt til.

I 2003 besøkte jeg Nord-Thailand og grenseområdene mot Burma. En av de mange aksjonene miltærjuntaen gjorde mot befolkningen var i gang. Det var standard prosedyre å brenne gårdene, voldta kvinnene og drepe noen menn. Befolkningen flyktet og grenseelven – eller snarere bekken, var mulig å krysse med et meget liberalt thailandsk grensepolit. Et

par hundre av flyktningene hadde samlet seg i buddist tempelet noen få hundre meter fra grensen. Her fikk de et sted å sove, mat og munkene som snakket med dem om det de hadde opplevd. Midt i en desperat situasjon var deres første og mest naturlige tilfluktsted tempelet der det ble tatt ansvar for hele mennesket.

Slik er det over hele verden og i alle religioner. Stedene for religiøse tilbedelse er det første stedet folk på flukt henvender seg til for beskyttelse og livskraft. Religionen er ikke opium, men livshjelp. I dag er det 10 år siden den store tsunamien i India-havet. Indonesia, Thailand, India og Sri Lanka ble hardest rammet. Over 300.000 døde og omtrent 1.5 millioner mennesker ble husløse. Mennesker fra mer enn 60 land omkom. Det var den første globale naturkatastrofen som bandt oss sammen i et sørgende, globalt fellesskap på tvers av religioner, livssyn og kulturer. Hele 84 norske omkom og flere tusen var direkte berørt og kunne fortelle oss rystende fortellinger om hvordan de flyktet fra de frådende vannmassene. Det gjorde sterkt inntrykk å få meldingene om hvordan hinduistiske templer på Sri Lanka og India ble tilfluktsteder. Lokale kirkelige organisasjoner samarbeidet med dem for å gi nødhjelp. Vi var også et globalt handlingsfellesskap til støtte for hjemløse og flyktende.

For meg uttrykker Mozarts Kyrie den dobbeltheten mennesker som har overlevd katastrofene og reddet seg kjenner – gleden over livet og sorgen over dem som ikke klarte å flykte.

Musikk: Kyrie fra Mozarts Missa Brevis

Når tilfluktstedet ikke er trygt

Men tilfluktstedene er ikke alltid trygge. Min første reise som generalsekretær i Kirkens Nødhjelp var i slutten av august 1994. På denne reisen møtte jeg først og fremst folkemordere og deres familier som hadde flyktet fra Rwanda til Congo og som på det tidspunktet selv var i krise. Senere møtte jeg mange av dem som overlevde folkemordet og hadde mistet store deler av sin familie.

Folkemordet i Rwanda ble i Europa fremstilt som et primitivt stammeoppgjør, men var i virkeligheten et meget vel planlagt og organisert folkemord med ideologiske røtter tilbake til den tyske kolonierrens raseteorier om jøder og forestillingen om bestemte grupper av

mennesker som samfunnets utskudd. I Rwanda var det tutsier som ble gitt denne rollen og ble kalt kakerlakker. Nesten 1 million mennesker ble drept i løpet av hundre dager.

Mennesker flyktet til klostre og kirkebygg. Om lag 5000 mennesker søkte tilflukt i landsbykirken i Nyanga. De tenkte at kirken ville være et tilfluktsted. Tross alt var de fleste i Rwanda kristne og ville ha respekt for kirkerommet. Trodde de. Men slik var det ikke. Med unntak av en håndfull som klarte å komme seg unna, ble de myrdet med kuler og macheter, likene ble stabet i hauger utenfor kirken, men noen ble liggende igjen og ingen brød seg om å rydde opp. Da jeg besøkte kirken i 1998 var kirken blitt et nasjonalt minnesmerke. Inne i kirken, merket av kulehull, lå det blodige klær og på alteret, på den oppslåtte bibelen, et kranium. I et overbygg ved siden av kirken lå 800 hodeskaller pent på rekke, alle med hull etter slag i kraniet. Mange av dem barn. Den gamle vaktmannen var selv tilstede, men maktet å flykte inn i skogen. Familien hans ligger i massegraven.

Det finnes også heroiske fortellinger om kirker og enkeltpersoner som risikerte livet for å redde de som flyktet fra massakrene. Noen klarte som Den hellige familie å krysse en grense og komme i sikkerhet. Men menneskene i Nyanga fikk ikke den beskyttelsen de trengte. Tilfluktstedet var der ikke for dem.

Iver Kleives Kyrie uttrykker desperasjonen vi kan føle i møte med mennesker ufattelige ondskap:

Musikk: Iver Kleive Kyrie på Kyrie, FXCD 142

Jøder fikk adgang til Norge i 1851. Det førte aldri til noen masseimmigrasjon. Men i de første tiårene av forrige århundre kom det noen hundre som flyktet fra forfølgelser i Russland og fra borgerkrigens Sovjet. Norge ga dem beskyttelse, men de anti-semittiske fordommene hadde også sine propagandister i Norge. I løpet av 1930-årene ble de anti-jødiske stemmene høyere og tydeligere og Nasjonal Samling styrket sin anti-jødiske propaganda i håp om å tiltrekke seg velgere. I Tyskland startet den systematiske undertrykkelsen av jøder umiddelbart etter Hitlers maktovertagelse og ble stadig sterkere og sterkere, ikke minst i landene som ble okkupert av den aggressive tyske nasjonalsosialismen. I 1930 var det i underkant av 1400 registrerte jøder i Norge. Da tyske nazitropper marsjerte opp Karl Johan,

hadde omtrent 350 jøder kommet fra Tyskland og tyskokkuperte områder. Til sammen var det kanskje 2000 jøder i Norge i 1940.

Da Nasjonal Samling strammet grepet om jødene var det få som protesterte, selv kirken som våren 1942 hadde reist seg mot okkupanten, kom ikke med sin protest før i november med Bispemøtets uttalelse og de ble stående alene i offentligheten. Men da var det i realiteten for sent. Jødiske menn, kvinner og barn var samlet i leire og 26. november ble 532 jøder skipet ut med fangeskipet Donau for å bli fraktet til utryddelsesleirene i Polen. «Den største forbrytelsen» kaller Marte Michelet med rette nordmenns delaktighet i utryddelsen. Til sammen ble i underkant av 800 jøder drept i Norge eller Tyskland, 1100 ble reddet, i all hovedsak ved modige grenseløser over til Sverige.

Norge viste seg ikke å være et trygt nok tilfluktsted. Norge ble ikke som Egypt for Den hellige familie. Det var for mange fra den norske befolkningen som aktivt og passivt tillot de jødiske flyktingene å bli innhentet av forfølgerne.

Musikk – The Kharkov Klezmer Band: «Londoner Nign» fra plata «Ticking Again” (2005).

En ung kvinne fra Wiens middelklasse, Ruth Maier, var en av de 350 jødiske flyktingene som var godtatt som flyktning av norske myndigheter i etterkant av Hitlers maktovertagelse i Wien. Norge ble et tilfluktsted. Hun ble en populær ung kvinne, tok norsk artium og ble en nær og intim venn med Gunvor Hofmo, som senere ble en av Norges fremste lyrikere.

Jan Erik Vold har gjort et fortjenestefullt arbeid med å gjøre kjent for offentligheten hvordan Gunvor Hofmo resten av livet var på flukt fra den uendelige sorgen over å ha mistet henne, den uhyggelige kunnskapen om at hun var gasset i Auschwitz, omverdenens manglende anerkjennelse av Maier og følelsen av at hun hadde gitt Ruth feil råd som hindret henne i å flykte. Symptomene var en sterk følelse av å være forfulgt og truet, Hofmos eksil ble Gaustad, ensomhet og taushet.

Ruth Maier skrev i sin dagbok juleaften 1941 om det utrolig krevende å forholde seg til andres lidelse. Hennes stemme er ikke minst en stemme til oss som lik henne overflømmes av fortellinger om menneskelige tragedier og lidelse:

«Hva sier dette ordet nærkamp oss, hva betyr 10.000 falne? Ja, om det hadde stått 1 000 000 falne, ville vi bare gjøre oss store øyne. Vi ville forsøke å telle: en, to, tre... - men

gir det snart opp. Også en og to er bare tall. Det må skyldes at vi har for lite fantasi. At vi er for late til å forestille oss hva som står svart på hvitt. Og dessuten: At vi har vent oss til det. Akk, den fordømte vanen. Så lenge jeg kan huske har vi fått servert døde til frokost. Skulle vi få grått hår av den grunn? Hva angår andre meg? Jeg er meg, en verden for meg selv. Jeg kjenner ikke dem. De er skygger. Så kommer det en (finsk soldat alliert med Tyskland på et tog i alkohol rus) og sier: «Kamarat alle manna». Og han gråt. Og så farer det som en lykkelig bevissthet gjennom meg: Nei, jeg er ikke bare meg. For å være «jeg» må jeg prøve å slippe alle de andre inn i mitt hjerte . Alle de som slår armene ut og faller til jorden. De er alle bare offer for en vane. De er jo i grunnen gode. Ellers kunne de ikke gråte».

I november, noen dager før hun blir arrestert, skrev hun i dagboken sin: «Det er som om det var for sent for meg, som om mitt liv har gått glipp av noe vesentlig. Den eneste trøst er å legge hånden på pannen. Søke ro i sin egen smerte». Om morgenen 26. november ble hun hentet på pensjonatet og fraktet til fangeskipet Donau. Hun klarte å smugle ut noen linjer til Gunvor Hofmo: «Jeg tror det er like bra at det er kommet til dette. Hvorfor skal ikke vi lide når det er så mye lidelse til? Bekymre deg ikke om meg. Jeg ville kanskje ikke byttet med deg». 1. desember ble hun gasset i hjel i Auschwitz.

Gunvor Hofmo finner midt i mørket en avklaring som er forankret i julenattens mysterium og Guds tilstedeværelse i menneskenes liv,: «Jeg tror ikke på Gud. Og jeg tror. Jeg vil alltid tro Jeg har kjent Gud som ingen annen. Jeg gir blanke i hans tjenere. De snyter ham for maten, som er tårene, lenkene, tårene i en slekts forbannelse. Jeg er en av hans tjenere og må spise selv. Vi deler Ham broderlig, eller søsterlig, alle sammen. Han er kjærligheten» («Tjeneren» i samlingen «Testamente til en evighet», 1955).

Bjørn Eidsvåg jobbet på Lier psykiatriske sykehus og skrev en sang som preken til mennesker på flukt fra og på leting etter fotfeste og beskyttelse:

Bjørn Eidsvåg: Eg ser

Myrra

Det var vismennene fra Østen som gjorde Herodes oppmerksom på at jødernes konge var født og som utløste masse mordene på guttebarn i Betlehem. Allerede så tidlig som på slutten av 100-tallet er de avbildet i Priscilla-katakomben i Roma – gravplassen for de første

generasjoner av kristne i verdensbyen. Det er mange ulike tradisjoner om hvem disse tre vismennene var og hvor de kom fra. En av tradisjonene ser på dem som prester i kulten i Petra i dagens Jordan. Andre tradisjoner knytter dem til zoaristene i Iran som var velkjent for sine kunnskaper i astrologi og astronomi.

Uansett hvor de kom fra, viser fortellingen om de vise mennene som kom til Betlehem at Jesus kommet til alle folkeslag uavhengig av etnisitet, kultur og religion. Gud er større enn alt menneskelig, barnet Maria har i sin favn er ikke født som frigjører og redningsmann bare for det jødiske folk, men for alle mennesker.

En av gavene vismennene brakte var myrra, brukt i hele antikken både som medisin, religiøse salver og til balsamering av den døde. Den produseres sør på den arabiske halvøya som vi kaller Jemen. Jemen er et land med sterke klaner og eldgamle og tradisjonelle ærestradisjoner. For 12 år siden ble en far og mann myrdet. Hans eldste sønn ble pålagt å hevne drapet ved å drepe en fra morderens familie. Adel nektet dette og fikk da klar melding om at straffen for ikke å utføre forpliktelsen, var at han selv ble myrdet. Rettssystemet i Jemen er lite å stole på, og Adel flykter ut av Jemen og kommer til slutt til Norge der han søker asyl. Det gjør han i 2005. I 2 år satt han i interneringsleiren på Trandum der de innsatte er på vei til å bli deportert. Men norske myndigheter innser at de ikke kan deportere ham til Jemen, et land uten rettsikkerhet og uten utleveringsavtale med Norge. Etter to år blir han plassert i asylmottaket i Hobøl der jeg traff ham. Da hadde han fått nok et avslag på opphold selv om alle som kjenner Jemen vet at risikoen for å sende ham tilbake er stor og at ingen kan gi ham beskyttelse der.

I dag er han livredd fordi han vet at målet for politikken nå er å deportere så mange som mulig så fort som mulig.

Adel er muslim og er en ressurs for andre på Hobøl Asylmottak som ikke snakker norsk eller engelsk. Livet til Adel har vært på vent i 12 år. Han fortjener beskyttelse Norge kan, men ikke vil, gi ham.

Myrra fra Jemen ble av vismennene gjort til en kongelig gave. Den har en bitter smak. Jeg tenker meg at den bitre smaken ikke er ulik den Adel må kjenne når han hører fortellinger

om Norges humanitære tradisjoner. Adel er på flukt for å finne et hjem. Tenk om Norge kunne bli et hjem for ham!

Musikk: Kristin Asbjørnsen: Trying to get home, albumet Wayfaring stranger, 2006

Familiens språk

Den hellige families språk var verken gresk – som Det nye testamentet er skrevet på - eller hebraisk, som er Det gamle testamentets språk. De aller fleste er enige om at de snakket arameisk, det daglige språket i store deler av Midt-Østen på Jesu tid. Språket nedstammer fra det store assyrerriket mellom Eufrat og Tigris i dagens Irak. Assyrerne var tilstede første pinsedag i Jerusalem da den kristne kirken ble grunnlagt. Tradisjonen sier at det var apostelen Thomas som etablerte kirken. Kirkens tredje og fjerde leder kom fra familien til Josef, Marias mann. Kirken brakte budskapet om Jesus østover langs Silkeveien helt til Kina. På veien grunnlag de også kirker i Afghanistan og Pakistan og møtte apostelen Thomas sin kirke i Sør-India. På 500-tallet var en av kirkens ledere kineser. Ved den arabiske og muslimske erobringen av Midt-Østen ble assyrerne en etnisk og religiøs minoritet. Men de bevarte arameisk i sine liturgier helt fram til våre dager.

Jeg møtte assyrere første gang som flyktninger fra Tyrkia på begynnelsen av 1980-tallet. Sokneprest Sverre Smebye i Riis menighet på Oslos beste vestkant åpnet hjem og kirke for dem og arbeidet utrettelig for deres rettigheter.

Rett før den amerikanske invasjonen i Irak i 2003 besøkte jeg deres bispesete i Bagdad. Det var med stor ærefrykt jeg så disse skriftene og kunne kjenne hvordan historien ble tilstede og brakte Jesu eget språk helt inn til vår tid.

Da Jesus ble voksen lærte han oss den nødvendige bønne som rommer hele vårt rop til Gud, kjent i den minste avkrok i hele verden og på kanskje 1000 språk. Men Fader Vår ble først gitt av Jesus på arameisk og slik lød ordene, her i en liturgisk musikkform:

Vår Far, Sanger fra katakombene FXCD 393

Assyrerne var del av det tyrkiske folkemordet i 1914 til 1916 som vi kjenner best som folkemordet på armenere. Men også assyrerne ble rammet og mange av dem flyktet til sine slektninger i Syria og Irak. Men ulikt armenerne har de aldri fått noen stat og derfor heller

ingen beskyttelse av det internasjonale samfunnet. De har vært vel kjent med forfølgelse og undertrykkelse gjennom 1500 år. Det er 30 millioner av dem spredd over hele verden og er en av vår tids store flyktningefolk. I dagens Syria og Irak er de sterkt utsatt for massakrene fra ISIL, men de har opplevd at alle naboene deres til ulike tider har massakrert dem.

I Sverige er det i dag 30.00 assyrere som følge av ulike svenske regjeringens humane og inkluderende flyktningpolitikk gjennom mange år – en tradisjon som ikke minst ble etablert da de tok i mot norske flyktninger under den nazistiske okkupasjonen.

Det er om lag 800 assyrerne i Norge, hvorav 300 bor i Østfold. De er flyktet til Norge fra Tyrkia, Syria og Irak. De er en minoritet blant de forfulgte martyrene i Syria og Irak. De deler skjebne med muslimer, bahaier og jadhister som alle er offer for religiøs og politisk ekstremisme.

Andre juledag er martyrenes dag i julehøytiden. Den bringer flyktningene inn i vår feiringen av den hellige familie. Slik det bør være. For den hellige familie var selv flyktning fra massakrer. I det ligger alle fattige og forfulgtes håp. Når juleklokkene kimer er derfor et kall til oss alle om å beskytte vårt tids martyrer som lider under krig, nød og undertrykkelse.

En av de salmedikterne som i livserfaring og holdning hadde nærkontakt med alminnelige menneskers daglige livskamp, var dikterpresten Anders Hovden. Hovden var født i Ørsta i 1860 og var en nær venn av Arne Garborg og Per Sivle. Vennskapet med dem gjorde at Hovden hele livet også var i nærkontakt med samtidens radikale religionskritikk og dype eksistensielle kamper. I salmen «Juleklokker over jorda» merker vi denne eksistensielle dybden. Det gir julebudskapet om nåde og håp den dybden verdens hellige flyktningefamilier fortjener. Her hører vi den i en versjon med Marianne Beate Kielland.

Musikk: Juleklokker over jorda (Norsk Salmebok nr 76)